

но-політичне замовлення державних структур, деякі вчені віддавали належну шану науковим працям А. М. Лободи і позитивно оцінювали діяльність керованого ним академічного закладу. Зокрема, у монографії "Українська радянська фольклористика: етапи розвитку і проблематика" (1968) відомий вчений професор І. П. Березовський писав: "Уся робота Етнографічної комісії майже з самого початку її організації фактично провадилася в дусі прогресивних поглядів А. Лободи".

Творча спадщина видатного українського вченого академіка А. М. Лободи, а також його науково-організаційна та педагогічна діяльність відіграла і відіграє нині важливу роль у розвитку етнографії та фольклористики в Україні.

Тетяна ЩЕРБАНЬ

Київ

ЛІТЕРАТУРА

1. Академік Андрій Лобода. Короткий життєпис і спис наукових праць. — К., 1924. — 15 с.
2. *Перетц В. Н.* А. М. Лобода (некролог) // Известия Академии наук СССР. — 1931. — С. 517–522.
3. *Лобода А. М.* Русские былины о сватовстве // Унив. известия. — Киев. — 1904. — № 2. — С. 233–293.
4. Семинарий Русской филологии при Императорском Университете св. Владимира под руководством проф. В. Н. Перетца. — Киев, 1912. — 63 с.
5. Етнографічна секція // Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки Національної академії наук України (ІР ЦНБ НАН). — Ф. X. — спр. 31969.
6. Державний вісник. — 1918. — № 41. — 29 серп.
7. Адрес Красной военной школы Лободе Андрею Митрофановичу в честь 30-летнего юбилея научно-педагогической деятельности // ІР ЦНБ НАН. — Ф. XXXVII. — Спр. 188.
8. Історія Академії наук України: 1918–1923 (документи і матеріали). — К., 1993. — 569 с.
9. Звідомлення Української Академії наук за 1925 рік. — Київ, 1926. — 79 с.
10. *Лобода А. М.* Сучасний стан і чергові завдання української етнографії // Етнографічний вісник. — Київ. — 1925. — Кн. 1. — С. 1–11.
11. *Заремба С. З.* Історико-краєзнавча діяльність Етнографічної комісії ВУАН // Нар. творчість та етнографія. — 1985. — № 1. — С. 46–48.
12. *Березовський І. П.* Українська радянська фольклористика (етапи розвитку і проблематика). — К., 1968. — 342 с.
13. *Перетц В. Н.* А. М. Лобода (некролог) // Известия Академии наук СССР. — 1931. — С. 517–522.
14. Етнографічний вісник. — Київ. — 1932. — Кн. 10. — 204 с.
15. Там же.

КНИЖКОВІ ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНСЬКИХ ПІСЕНЬ

Національно-визвольний рух 1940–1960-х років в Україні був наймасовішим і найтривалішим у всій історії її боротьби за державну незалежність. Цілком зрозуміло, що він не міг не залишити найглибшого сліду в свідомості наших співвітчизників. Отже, стає умотивованим висновок, що жодна попередня історична епоха не народила такого розмаїтого і багатющого фольклору, в тому числі й пісенного. Пояснюється це й тим, що ідеологія українського націоналізму, під прапорами якої велася ця боротьба, відповідала народним світоглядним принципам, християнським віровченням, прагненням до повної самостійності тощо. Духовно-теоретичні засади революціонерів ОУН наше суспільство, до того ж усі його верстви, тобто інтелігенція, селянство і робітництво, сприймали як свої власні переконання. Одним з незаперечних аргументів, що підтверджують таку думку, є тисячі повстанських пісень, які активно побутують не тільки в регіонах масового визвольного руху і в усій Україні, а й скрізь у світі, куди доля завела наших співвітчизників.

Перші записи цього тематичного пласту національної музичної культури і народної поезії зроблено вже в початковому періоді повстанського

руху. Їх фіксували переважно з практичною метою — для особистого використання в побуті. Так чинили і самі повстанці й тисячі їх активних симпатиків, краще навіть сказати — відважних, жертвних і невтомних помічників із цивільного населення. Виняткову далекоглядність виявило й керівництво ОУН та УПА, яке надіслало повстанським структурам на місцях рдзпорядження записувати такі новотвори. Завдяки цьому, а також за власною ініціативою, у різних місцевостях, охоплених боротьбою, уже в 40-х роках були складені збірники повстанських пісень. Частину їх розмножувано на друкарських ручних машинках і в такий спосіб вони мандрували з хати до хати, з рук до рук, від одного повстанського відділу до іншого. Та дуже багато, незалежно від того, виникало повстанських пісень під враженням дивовижної жертвності і героїзму місцевих патріотів, для яких воля і добробут нації були дорожчими за особисте життя.

Поява за історично короткий період такої великої кількості різножанрових зразків українського повстанського пісенного фольклору пояснюється й тим, що до ОУН, УПА та Самооборонних Кушових Відділів добровільно вступала головним чином молодь з високими інтелектуальними задатками, справді цвіт нації. Те ж стосується й тих, що жили легально, але систематично надавали повстанцям всебічну підтримку. А таких було мільйони¹.

Записувати і зберігати, співати, й тим більше популяризувати повстанські пісні в умовах комуністичного тоталітарного режиму було не простою справою. За такі дії навіть неповнолітні потрапляли до тюрем не менше як на десять років. Саме стільки, наприклад, карався у в'язниці юнак Іван Набитович із села Головельського Сколівського району на Львівщині за те, що в кишені в нього емдебисти знайшли аркушик паперу з текстом колядки "Сумний Святий вечір в сорок шостім році". Подібні випадки були непоодинокі.

Незважаючи на терор, молодь сіл і міст, де лише могла, діставала і вивчала повстанські пісні, складала рукописні збірочки. Разом із машинописними, що їх переважно готували учасники збройного підпілля, такі матеріали належали до найчитабельніших і найефективніших за силою ідеологічного впливу. Деяка частина цих пам'яток дійшла до наших днів. Одні в повстанських схованках, другі зберегли в надійних місцях люди з непохитними націоналістичними переконаннями, ще інші — в архівах більшовицьких репресивних служб. Але найбільше пісень цієї тематики все-таки донесла до нас людська пам'ять, любов і шана.

Досить було тільки відчувти подих волі, як повстанська пісня залунала на повну силу не лише в селах, а й на вулицях та майданах міст, в тому числі таких великих, як Київ, Львів, Луцьк, Івано-Франківськ, Дніпропетровськ, Рівне, Тернопіль, Чернівці та інші.

Найраніші публікації текстів повстанських пісень з'явилися на сторінках підпільних видань 1940—1950 років, що виконувалися набірним, гектографічним та машинописним друком². Виходили й окремими збірниками, які тиражувалися такими ж способами. Але це — тема спеціального огляду. Тут же мова піде переважно про публікації книжкового типу, здійснені в період остаточного виборювання і на початку утвердження незалежної України, тобто в 1990—1994 роках.

Науковці-професіонали не поспішали нагромаджувати та осмислювати фольклор бандерівського руху. Зрештою, переважаюча більшість із них до такої праці не була підготовлена через світоглядно-політичну закомплексованість. Частина їх, на жаль, мала спотворене розуміння усієї історії боротьби ОУН та УПА. Навіть такий досвідчений фольклорист-музикознавець, як О. Правдюк, широко бажаючи якимось спричинитися до вивчення проблеми, у статті "Українські повстанські пісні"³ показав у ряді випадків настільки болюче нерозуміння історичної суті та ідейно-політичної спрямованості цього тематичного пласту народної творчості, що своєю публікацією хіба ускладнив роботу інших дослідників.

За збирання і видання українського повстанського фольклору найперше взялися переважно аматори з числа вчителів та культосвітніх працівників, реалізуючи благородне національно-патріотичне прагнення активно творити корисну справу, але у них не вистачало належного досві-

ду для такої праці. А це, в свою чергу, не могло не позначитися на науковому рівні публікацій, що побачили світ в Україні 1990—1994 років. Та наша фольклористика ніколи не оминатиме тих перших ластівок — провісниць національної весни, що допомагали розгортати боротьбу за державну незалежність на початку 1990-х років. Для тисяч гуртків художньої самодіяльності вони стали надзвичайно вчасними і дуже потрібними посібниками.

Пропонований огляд зроблено головним чином на основі збірників, що їх підготували Зиновій Бервешський (“І скажем правду в очі всім...”⁴ та “А ми тую червону калину”⁵); Люба Дейчаківська (“Пісні УПА з голосу Михайла Зеленчука”⁶); А. Пастушенко (“Ми йшли до бою”⁷); Василь Подуфалій (“Повстанські пісні”⁸); Петро Шимків (“Лицарям волі”⁹); Євген Шморгун (“Ми у вічі сміялися смерті”^{9a}) та згадувані вище Богдан Берекета і Юрій Хлопук (“А ми тую червону калину підійmemo” та “Чуєш, брате мій”). До названих видань можна долучити й передрук “Співаника УПА”, уперше опублікованого заходами Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів і Братства бувших вояків УПА ім. святого Юрія Переможця в 1950 році¹⁰. Другому виданню книги співробітники Львівської обласної історико-просвітницької організації “Меморіал” дали нову назву “Борці за волю України: Співаник з нотами”, а в підзаголовку є уточнення “Пісні українських повстанців”. Первісну назву збережено тільки на паратитулі та обкладинці, яку оформив відомий графік Іван Крислач¹¹. Все це, очевидно, повинен був виправдати невеликий додатак шістьох гімнів на початку і чотирьох пісень (однієї козацької та трьох стрілецьких) в кінці книги.

Кожна із перелічених публікацій має для науки ту цінність, що подає певну кількість текстів повстанських пісень з мелодіями. Без нотних матеріалів випущено в світ поміж названими збірками лише книги “А ми тую червону калину підійmemo” та “Чуєш, брате мій”. Те саме з жалем треба сказати і про переважне число тих пісень, що їх вміщували на своїх шпальтах різні газети та журнали, часто навіть книжкові видання¹². Лише порівняно зрідка в періодиці тексти з мелодіями доходять до зацікавленого читача.

Звичайно, тиражі цих видань невеликі і тому упорядники не завжди мали змогу орієнтуватися, який із записаних творів уже друкувався, а що виходить у світ уперше. Через те часто в різних збірниках зустрічаємо одні й ті ж пісні. Біди, очевидно, в тому немає, бо зафіксовані вони у місцевостях досить віддалених між собою і цим засвідчують їх широке побутування. Належна наукова паспортизація, яку сумлінно опрацювали упорядники Василь Подуфалій і Петро Шимків, окрім того, дає змогу орієнтуватися у вікових групах людей, що найкраще знають повстанський пісенний фольклор. До них, у першу чергу, належать учасники і очевидці цього етапу визвольних змагань українського народу. Між ними, і це цілком закономірно, найчастіше зустрічаються не лише рідкісні, але й дуже цікаві твори та їх варіанти.

Досвідчений фольклорист намагатиметься фіксувати одну й ту ж саму пісню від виконавців різного віку, в тому числі й молоді, навіть дітей-школярів, що завжди дає цінний фактографічний матеріал для з’ясування багатьох питань наукового аналізу, особливо ж, функціонування, спадкоємності. Але чи не найбільше — для простежування процесу фольклоризації. І так доцільно робити в кожному регіоні. Зазначені видання цього фактажу майже не мають.

Практично лише перші кроки робить і науково-аналітичне осмислення повстанського пісенного фольклору. Тому заслуговує на увагу і вдячність кожна виважена і слушна думка, висловлена в передмовах чи вступних статтях, а також рецензіях, до яких ще довго звертатимуться дослідники. Автори, відповідно до своєї підготовки, обізнаності, досвіду і працьовитості, одними з перших намагалися подавати власне розуміння повстанського фольклору та його значення. До кращих спроб такого осмислення належать вступна стаття до регенсбурзького видання “Співаника УПА”, рецензій на нього Дмитра Донцова, Петра Кізка та невідомого автора, передмова Петра Шимківа “Пісні про Лицарів Волі”. Але

бібліографія цієї літератури на кінець 1995 року залишалася ще дуже бідною¹³.

До п'ятирічного ювілею створення і боротьби УПА десь на Тернопільщині, або, можливо, вихідцем із неї, був підготовлений і розмножений на шиклостилі збірник пісень "Повстанський стяг". Відповідно до тодішніх обставин упорядник підписаний псевдонімом "Санік", його справжнє прізвище та ім'я й досі ще не вдалося встановити. Ця освічена людина була учасником боротьби і відтворила її в своїх піснях. "Санік" — автор і текстів, і мелодій більшості творів цього видання. Невідомо, однак, хто написав післяслово до нього. Зате добре відчувається в ньому глибока обізнаність і з історією боротьби ОУН та УПА, її філософсько-політичним обґрунтуванням, світоглядними ідеалами учасників. Ерудовано ведеться мова про пісенну творчість.

Характеризуючи фольклор 1940-х років автор названої статті упевнено і, головне, слушно писав: "Найголовнішою і, сміливо можна сказати, єдиною темою сучасної української усної народної творчості є УПА та її геройське змагання з окупантами України"¹⁴. Сьогодні ж, через півстоліття, дехто з науковців не здатний усвідомити того, що повстанський фольклор активно побутує в багатьох жанрах і постійно розвивається.

При порівнянні наявних спроб наукового осмислення українських повстанських пісень не можна не зауважити, наскільки глибоке розуміння їх суті викладено в невеличкій передмові до згаданого вище регенсбурзького видання "Співаника УПА". Непідписані, на жаль, автори, а ними, безсумнівно, були й упорядники музики та гармонізації — Остап Бобикевич, Юрій Лаврівський, Омелян Плешкевич, Іван Повелячек — і текстів — Богдан Кравців, Богдан Нижанківський та Василь Шульга — зуміли в лаконічній формі висловити стільки цілком слушних міркувань, висновків і узагальнень, що їх досі, хоча вже минуло 45 років, не вдалося перевершити. Майже кожна думка цієї праці сприймається виваженим концептуальним твердженням і водночас звучить як програмне завдання для розгорнутого монографічного, належним чином аргументованого дослідження. Бачимо там і питання процесу виникнення, особливостей творення, побутування і фольклоризації повстанських пісень, їх характерних мотивів, змісту, порівняння із стрілецькими, ролі в тодішній і майбутній історії української нації.

Одним із перших відгукнувся на вихід "Співаника УПА" відомий теоретик українського націоналізму, філософ, політолог і літературознавець Дмитро Донцов. У своїй рецензії "Співаник УПА — універсал нової України", уже в самій назві розкриває значення цієї частини духової культури нашої нації. І хоча збірник складався лише із 65-и пісень, йому, як і самим упорядникам, випало щастя дати незрівняно вагоміші оцінки, ніж це робили різні автори.

"Поезії? Поезії у справжньому сенсі слова я там знайшов мало. Але знайшов щось більше від того. Звичайно, коли родиться на світ щось нове, не тільки людина — то "лється кров і рветься крик" (Леся Українка). Ці, зроджені серед крові пісні, — це голосний крик нової України, яка сповіщає світові, що вона прийшла на світ: що вона живе, жити хоче і жити буде, хоч би всі сили зла завзялися на неї.

В цих піснях я знайшов універсал цієї нової України — ясний, чіткий, твердий і певний себе. Воскресний дух утоптані в землю справжньої, прадавньої, нової, вічної України"¹⁵.

Якби Д. Донцов мав можливість познайомитися з тим багатством повстанських пісень, яке нагромаджено до початку 1995 року (хоча й це лише частина великого духового надбання нації), він і про їх поетичну красу висловився б інакше. Зрештою, і в цитованій рецензії знаходимо високі оцінки мистецького рівня таких пісень, як "Хто з повстанців та не знає друга "Шугая", "Гей шуміть, ліси і бори" та "Іди від мене, ти моя кохана". На його думку, — "це повні поезії гімни партизанській війні. Усе їх "вірую" — це повний етичний кодекс, кодекс честі нового лицарства, яке цю честь, землю, Бога й правду ставить понад усі особисті прив'язання й вигоди. Такий є кодекс честі і нової жінки молодої, але і старої матері, що так нагадує тип козацької жінки Шевченка (стор. 82)"¹⁶.

Д. Донцов, аналізуючи збірник, застосовує перш за все літературознавчі критерії, але без них фольклористика також не обходиться. “То на одній, то на другій сторінці блисне на читача слово, вираз, ідея, як у Шевченка, як у Котляревського, або літописів козацьких чи старокиївських. А коли ці ідеї узяті не завжди в бездоганну поетичну форму, то це не сором для авторів пісень, а для тих реномованих поетів, які мають вуха і не чують, як повз них стогне й гуде грізна доба; яких охляте серце не в стані більш дати щось тій добі рівносильного”¹⁷.

Здається, що докір визначного політолога і літературознавця прочитала хіба жменька українських поетів, прозаїків і драматургів на еміграції, а в нас на Батьківщині навіть в умовах незалежності, за дуже небагатьма винятками, далі панує якесь незрозуміле очікування та байдужість. Ситуацію рятують селянство та робітництво. Вони не тільки зберігали в пам’яті, передавали дітям і онукам сотні і тисячі повстанських пісень народного й літературного походження, не усвідомлено, а за багатовіковою традицією в умовах нечуваного тоталітарно-комуністичного ідеологічного терору, здійснили великомасштабний процес фольклоризації новотворів.

Але й це не все. За минуле півсторіччя виникли нові пісні про героїку ОУН та УПА, які разом з давнішими в наш час полонили все, що є в Україні чесного і небайдужого. Із прихованих від довгих кадебістських рук домашніх закутків та віддалених притулків для зібрань випробуваних роками знайомства і дружби невеликих гуртів надійних одностумців вони вийшли не лише на сільські вулиці, а зазвучали повним голосом на міських проспектах і майданах, лунають у середніх і вищих школах, будинках “Просвіти” і співочих полях.

Неназваний, на жаль, автор статті-відгуку “Ми славим правду, Бога, новий світ”¹⁸ через дванадцять років після публікації “Співаника УПА” повернувся до розмови про нього. За його міркуваннями, вміщені там твори — “перш за все віддзеркалення душі повстанця. Нема в них ні скарг, ні зневіри, ні плачу, ні розпачу. Проте в них виявлені глибокі почування повстанця в поході, в бою, під час відпочинку і роздумувань. Навіть сентиментальність упівця тут інакша, ніж чутливість звичайного “гречкосія”, якого тягне до тихого, спокійного життя плебея”¹⁹.

Більш кваліфіковано, ніж це зробили попередники, автор розглянув важливі жанрово-тематичні групи повстанських пісень, їх характерні мотиви. Коли б оця стаття та рецензія Д. Донцова були доступними упорядникам збірників пісень УПА в Україні, впевнений, що їхні оглядово-аналітичні передмови були б набагато ґрунтовнішими.

Написана й опублікована дана стаття з нагоди 20-річчя створення УПА. Базується вона на тих творах, що вміщені в регенсбурзькому збірнику, але і для автора, і для його українського оточення не було таємницею, що там надруковано далеко не все з багатющого повстанського фольклору. Вміщуючи її в популярному серед націоналістів-бандерівців та їх численних симпатиків журналі “Визвольний шлях”, автор нагадував українським емігрантам, що в піснях УПА відроджений дух “України могутньої, непереможної, лицарської, войовничої”; в них “історичні традиції нашої землі”²⁰, незнищенне прагнення до повної державної самостійності і соборності.

Взаємозв’язок між боротьбою Карпатської Січі в 1938—1939 роках і ОУН та УПА залишив глибокий слід і в повстанському пісенному фольклорі. На це звертає увагу упорядник збірника “Лицарям волі” Петро Шимків і вводить до своєї книги пісні “А Тисою пливають трупи”, “Навесні у березні в тридцять дев’ятім році” і “В Закарпатті радість стала”, що виникли в час існування республіки Августина Волошина та незабаром після її brutального загарбання угорськими союзниками Адольфа Гітлера з допомогою польських експансіоністів. Названі пісні, і не тільки вони, широко побутували в повстанському середовищі. Тому їх, як і стрілецькі, пластові та оунівські 1920—1930-х років, а також ще давніші жовнірські і козацькі з деякими мотивами боротьби українських революціонерів-бандерівців чи й без них, записувачі і упорядники збірників повстанських пісень вводять до своїх видань часто без жодного застереження.

Петро Шимків цілком умотивовано поєднує з названим тематичним пластом народно-вокальні твори про жахливі, нелюдські умови, в яких каралися полонені російськими окупантами українські повстанці та їх однодумці і активні помічники з цивільного населення в тюрмах, таборах і на засланні в Сибіру, Далекому Сході та Казахстані.

Цей упорядник²¹ та Василь Подуфалій²² по-науковому опрацювали й опублікували в своїх збірниках паспортизацію записаних пісень. Петро Шимків подав і короткі біографічні довідки про тих виконавців, які володіють порівняно значним репертуаром окресленої тематики²³.

Десятки повних текстів пісень знайде читач у збірнику В. Олеськіва та М. Льчишина “Веде нас у бій борців упавших слава”²⁴. Дуже корисним надбанням цього видання є примітки, в яких упорядники розкривають справжні імена та прізвища героїв пісень, які там згадані тільки під псевдонімами. Конкретизуються також бої та інші історичні події, оспівані в опублікованих творах.

Та є й значно слабші збірники. Не лише без належної наукової паспортизації та упорядкування, але й без будь-яких відомостей про час і місце видання побачила світ книжечка “Пісні УПА”²⁵. Якби не нотатка на останній сторінці обкладинки: “Рогатинська друк., IV, 94 р.”, то встановити її походження взагалі було б неможливо.

І для фольклористики, і для мільйонів шанувальників народної творчості назавжди залишається дорогоцінними реліквіями оці перші ластівки — невеликі збірнички повстанських пісень головним чином тому, що в них зафіксовано сотні текстів і мелодій з різних місцевостей України та з-поза її теперішніх кордонів. На сторінки цих видань потрапили колядки, балади, співанки-хроніки (новини), марші, похоронні, ліричні, жартівливі, коломийкові і, звичайно, фольклоризовані пісні літературного походження. Жанрового багатства повстанської пісенності ще далеко не вичерпано, але ж це лише початок великої, тривалої і копіткої праці, яку продовжують і ентузіасти на місцях, і дослідники-професіонали Національної Академії наук та вищих шкіл.

Лише в Інституті народознавства НАН України в першій половині 1990-х років розгорнуто роботу над підготовкою наукового збірника “Українські повстанські пісні”, монографії “Повстанський пісенний фольклор України 1940—1990-х років”, кандидатської дисертації “Фольклор національно-визвольної боротьби Західного Поділля” (аспірант Ростислав Крамар). Подібну тему на матеріалах Яворівського району Львівської області досліджує кандидат філологічних наук Євген Луцько. Аспірантка цього ж інституту Оксана Саламаха вивчає побутування в повстанському середовищі пісень Українських Січових Стрільців, молоді етномузикологи Лариса Лукашенко та Галина Похилевич уже транскрибували близько п'ятисот мелодій повстанських пісень, що записані іншими співробітниками інституту в різних регіонах України та поза її етнографічними межами.

Повчальними в розглядуваній літературі є й ті недогляди, неточності та інші хиби, що допустили упорядники. Назвати їх необхідно для того, щоб полегшити працю наступникам і допомогти уникнути повторень подібних помилок, поліпшити науковість цієї надзвичайно важливої, невідкладної і потрібної ділянки української фольклористики.

Щастя, що між авторами історико-аналітичних матеріалів майже немає таких, які не можуть подолати російсько-комуністичних стереотипів у оцінках національно-визвольної боротьби ОУН і УПА та пов'язаної з нею усної народної творчості. Однак у деяких публікаціях це частково відчувається.

Цілком у посткомуністичному дусі продовжує далі нав'язувати читачам далеко не нову тему в оцінці українського націоналістичного руху відомий у свій час фахівець атеїзму Євген Гринів у статті без заголовка, що надрукована як передмова до перевидання згаданого “Співаника УПА” 1960 року. За звичкою чи на догоду певним ідейно-політичним силам цей автор під виглядом об'єктивізму силкується формувати в громадськості почуття роздвоєності, півправди. Мовляв: “Було все...”²⁶

Стаття Є. Гриніва має стільки фактичних і теоретично-аналітичних недотягнень та помилок, що на їх спростування і уточнення довелося б писати удвічі більшу. Це і саме трактування боротьби, яке в автора базується на марксистському історичному матеріалізмі, і виклад її причин, і навіть визначення хронологічних рамок тривалості, чисельності учасників тощо. Про повстанські пісні він практично не сказав нічого.

З добрими намірами намагався розглянути українські повстанські пісні уже згадуваний етномузиколог Олександр Правдюк. Однак, як і в Є. Гриніва, а то й більше, в нього залишились такі марксистсько-матеріалістичні стереотипи світосприймання, що застосовуючи їх, розкрити справжню суть і значення ідеалістичного руху ОУН і УПА та народженої ним пісенної культури йому не вдалося. До того ж, у його статті "Українські повстанські пісні" явно звучить довголітня звичка штучного вивищування і звеличування ролі російської культури і узалежнювання від неї духових надбань поневолених Москвою націй. Багато невиразного і хибного є і в спробах О. Правдюка трактувати історію ОУН та УПА.

Пояснюється це і надмірним поспіхом автора, який перед написанням своєї першої статті не мав ні достатньої кількості літератури до теми, ні нагромадженого фольклорного матеріалу. Якби не передчасна смерть, О. Правдюк, можливо, й сам спростував би свої помилкові твердження. Підставу для цього дає його передмова до журнальної публікації "Нові записи повстанських пісень", що надрукована через два роки після першої²⁷.

Невиправданий поспіх і зайва самовпевненість спричинилися до різних недотягнень і помилок також у інших авторів-упорядників. Будь-який фольклорист-фахівець за короткий час допоміг би ентузіастові-аматорові прокласифікувати і належно систематизувати, тобто власне впорядкувати нагромаджені матеріали. Але цього не робилося і ми досі не маємо жодного книжкового видання з науковим упорядкуванням пісень за їх жанровою належністю.

Звідси випливають і дальші упущення. Замість ґрунтовно попрацювати над аналітичною характеристикою пропонованих увазі читачів своїх збірок повстанських пісень, частина авторів передмов то вдається до повторення відомих суто історичних фактів про боротьбу ОУН і УПА, то до майже не пов'язаних з конкретними текстами роздумів, або й видають їх цілком без вступних статей чи післямов.

Дуже далеким від бажаного є й інший науковий апарат публікацій. Трапляється й таке, що неможливо встановити, де і від кого записано той чи інший твір²⁸. Не завжди розкриваються псевдоніми реальних героїв пісень, хоча в наш час переважно це можна зробити. Рідко натрапляємо й на довідки про конкретні історичні події, оспівані в цих творах, пояснення малозрозумілих чи й зовсім незнаних для сучасної молоді і значної частини людей середнього і старшого віку слів та фразеологізмів.

Бажання початкуючих збирачів фольклору якомога скоріше пускати в світ свої записи приводить і до того, що на сторінки газет, журналів і навіть книг потрапляють далеко не найкращі варіанти. Особливо це стосується текстів, хоча й з мелодіями не набагато відрадніша ситуація. Замість пошукати й записати декілька чи й кільканадцять варіантів однієї й тієї ж пісні від обдарованих виконавців і вибрати з них найдосконаліші для публікації, фіксуються й тиражуються неповні і явно зіпсовані зразки. А це викликає в необізнаних людей неправильне, фактично збіднене і викривлене уявлення про мистецький рівень поетичної і музичної краси повстанських пісень. До випадків друкування неповних творів та ще й із безсумнівно порушеними ритмікою, римуванням і розміром, досить часто долучаються тільки сольні виконання, хоча тут маємо велику кількість прекрасних зразків українського народного багатоголосся.

Оскільки збірники невеликі за обсягом, не варто було передруковувати вже відомі з преси твори, краще вміщувати ще не опубліковані. Не ставили перед собою упорядники й мети охопити і представити якомога більшу територію України, а обмежувалися лише невеликою місцевістю. Майже для всіх виданих окремими книгами збірників властива відсутність записів із центральних та східних областей України, хоча повстансь-

кі пісні побутують і там, часто навіть активно. Ще більше це стосується Буковини та Закарпаття.

Мала увага до обрядових пісень. Майже зовсім не бачимо повстанських коломийок, хоча в побуті їх співають навіть діти.

Доцільно ретельніше працювати й над виявленням авторів пісенних творів. З кожним наступним роком зробити це буде значно важче.

Без належного застереження між власне повстанські пісні вміщуються козацькі, жовнірські, стрілецькі та націоналістичні 1920—1930 років, навіть у тих випадках, коли в них нема жодного відповідного мотиву.

Деякі з упорядників чи редакторів дозволяють собі вносити поправки до текстів і мелодій, що для фольклористичних видань є недопустимим. Принаймні, про кожну зміну треба повідомляти в підпорядкових примітках з такою ж докладністю, як це роблять учені-археографи в наукових публікаціях документальних джерел. Фольклорний твір — це теж своєрідний документ, у якому ніяке ретушування не дозволяється, бо тоді його народність уже надшерблена.

Не всі видання мають високомистецьке оформлення. Чи не найбільше покривдені збірники "Лицарям волі" та "Пісні УПА з голосу Михайла Зеленчука". Недосконалі ілюстрації, навіть тоді, коли вони є лише на обкладинках, не викликають у людини, особливо ж якщо вона вперше бачить образ повстанця, позитивних емоцій. Погіршує справу й поганий папір та не завжди сумлінне поліграфічне виконання. Дуже бажаним є й уважніше редагування.

Хочеться, щоб висловлені зауваження сприймалися як доброзичливі побажання. Їх метою є тільки піднесення наукового рівня фольклористичного вивчення і публікацій українських повстанських пісень, донесення їх до людей у всій красі і привабливості. Кожне із названих видань є корисним і сприяє духовному оздоровленню нації, поширює неспростовну правду про всенародне визнання справедливого, визвольного характеру боротьби ОУН і УПА в 1940—1960-х роках.

Григорій ДЕМ'ЯН

Київ

¹ Ісаєвич Я., Пащук А., Чорний В. (та 153 інші вчені і депутати Верховної Ради України з усіх її регіонів). Науковий висновок про боротьбу УПА в 1940—1950-х роках // Шлях перемоги. — 1993. — 3 липня.

² "Санік". Повстанський стяг: (Збірник революційних пісень) // Літопис Української Повстанської Армії (Далі — Літопис УПА): Третя Подільська воєнна округа УПА "Лисоня". Документи й матеріали. — Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 1989. — Т. 12. — С. 89—124; Марш "Сіроманців" // Там само. — С. 131; У суботу рано-вранці // Там само. — С. 158; *Боеслав Марко*. Пісня сотні "Шума" // Літопис УПА: Підпільні журнали Закерзонської України. 1945—1947. — Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 1987. — Т. 16. — С. 227—228; *Пачовський В.* Гімн безсмертної батави: (Марш УПА — Захід) // Там само. — С. 228; Пісня — марш "Месників" // Там само. — С. 454—455; Марш сотні "Орлів" // Там само. — С. 504; Гей у Москві // Там само. — С. 508; Пародії на гімн СРСР // Літопис УПА: Волинь і Полісся. Німецька окупація. — Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 1989. — Т. 1. — Кн. 1. — С. 233—234; *Боеслав Марко*. Пісня куреня "Дзвони" (Пам'ятний зимовий рейд 1946 р.) // Літопис УПА: Чорний ліс. Видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс). 1947—1950. — Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 1987. — Т. 3. — Кн. 1. — С. 41—42; *Його ж.* Марш чорноліського полку // Там само. — С. 99—100; *Його ж.* Гей, в Україні (Повстанська коляда) // Там само. — С. 161; *Його ж.* Пісня про заграничний рейд (куреня "Прута") // Там само. — С. 226—227; *Його ж.* Марш "Чорного лісу" // Літопис УПА: Чорний ліс. Видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс). 1947—1950. — Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 1979. — Т. 4. — Кн. 2. — С. 28; Я сьогодні від вас від'їжджаю // Літопис УПА: Перемищина: Перемиський курінь УПА. — Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 1987. — Т. 14. — Кн. 2. — С. 51—52; Вибрався козак від'їжджати до бою // Там само. — С. 53—54; Іди від мене, ти моя кохана // Там само. — С. 147; Вітай, суворий, гордий ліс // Там само. — С. 205—206; *Боеслав Марко*. Пісня сотні "Шума" // Літопис УПА: Група УПА "Говерля". — Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 1990. — Т. 18. — Кн. 1. — С. 43; Останній гімн народів СРСР // Там само. — С. 44; Ми йдемо в бій // Літопис УПА: Група УПА "Говерля". — Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 1992. — Т. 19. — Кн. 2. — С. 170; Що то за прапор (Повстанська пісня) // Там само. — С. 173—174; Пісня про полк[овника] "Різуна" // Там само. — С. 227—228; Чуєш, брате мій: Збірник повстанських віршів. (Текст друкується за підпільним виданням "Грими, могутня пісне". — УПА — Північ, 1945 рік) / Упорядники *Берекета Богдан, Хлопук Юрій*. — Луцьк, 1992; А ми тую червону калину підіймемо: Збірник повстанських пісень (Текст друкується за підпільним виданням "Збірник повстанських пісень". — УПА — Північ, 1949 рік) / Упорядники *Берекета Б., Хлопук Ю.* — Луцьк, 1992.

- ³ *Правдюк О.* Українські повстанські пісні // Народна творчість та етнографія. — 1992. — № 2. — С. 12—21.
- ⁴ І скажем правду в очі всім...: (Знанням і незнанням борцям за волю України присвячую — *Зиновій Бервецький*. — Дрогобич, 1990. — 40 с.
- ⁵ А ми туго червону калину: пісні української національно-визвольної боротьби (Зібрав і упорядкував *Зиновій Бервецький*. — Дрогобич, 1990. — 42 с.
- ⁶ Пісні УПА з голосу Михайла Зеленчука (В записах Люби Дейчеківської. — Івано-Франківськ, 1991. — 36 с.
- ⁷ Ми йшли до бою: (Пісні Української Повстанської Армії) / Упорядник А. Пастушенко. — Дубно, 1992. — 32 с.
- ⁸ Повстанські пісні / Упорядник і музичний редактор Василь Подуфалій. — Тернопіль, 1992. — 78 с.
- ⁹ Лицарям волі: Пісні й авторські твори визвольної боротьби 40—50-х років ХХ ст. з Тернопільщини / Упорядник текстів Петро Шимків, розшифрування і редакція нотного матеріалу Оксани Гуглевич, художник Володимир Якубовський. Вступна стаття Петра Шимківа, післяслово Михайла Чернописького. — Тернопіль, 1993. — 120 с.
- ^{9a} Ми у вічі сміялися смерті: повстанські пісні / Упорядник Євген Шморгун. — Рівне, 1992. — 116 с.
- ¹⁰ Співаник УПА / Музика й гармонізація: Остап Бобикевич, Юрій Лаврівський, Омелян Плешкевич, Іван Повелячек; літературна редакція: Богдан Кравців, Богдан Нижанківський, Василь Шульга; мистецьке оформлення: Мирон Білінський. — Регенсбург: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів і Братства б. Вояків УПА ім. св. Юрія Переможця, 1950. — 162 с.
- ¹¹ Борці за волю України: Співаник з нотами. — Львів, 1992. — 189 с.
- ¹² Альманах “Гомону України”: У 40-річчя загибелі Головного Командира УПА ген. Романа Шухевича — Тараса Чупринки. — Торонто, Онтаріо, 1990. — С. 101; *Іванюк М.* Світські колядки, записані на Гуцульщині. — Вижниця, 1994. — С. 34—38; Повстанська ліра: Сурмачі. Похід. На постої / Редактор-упорядник Микола Дубас. — Львів: Меморіал, 1992. — С. 118—124; Зродились ми великої години... Альманах. — Тернопіль, 1992. — № 1. — С. 89—90.
- ¹³ Післяслово // Літопис УПА. — Т. 12. — С. 116—121; *Донцов Д.* “Співаник УПА” — універсал нової України // *Визвольний шлях*. — 1951. — Ч. 8(47). — С. 33—34; *Кішко П.* Безсмертя повстанської пісні // *Визвольний шлях*. — 1971. — Кн. 5 (278). — С. 540—541; “Ми славим правду, Бога, новий світ...” // *Визвольний шлях*. — 1962. — Кн. 10/104 (178). — С. 1027—1030; *Бабій С.* Безсмертні мотиви // *Ми йшли до бою: (Пісні Української Повстанської Армії)*. — С. 7—8; *Шимків П.* Пісні про Лицарів Волі // *Лицарям волі*. — С. 3—8; Даємо українцям на чужині... [Передмова без заголовка і підпису] // *Борці за волю України... [Передмова з нотами]*. — С. 14—15; *Гринів Є.* Музична культура українського народу... [початок статті без заголовка] // *там само*. — С. 5—13; *Правдюк О.* Українські повстанські пісні // *Народна творчість та етнографія*. — 1992. — № 2. — С. 12—21; *Його ж.* Нові записи повстанських пісень // *Народна творчість та етнографія*. — 1994. — № 1. — С. 51—52; *Дем'ян Г.* Двадцять п'ять повстанських пісень // *Україна в минулому*. — Київ — Львів: Академія Наук України. Інститут української археографії. Львівське відділення, 1993. — Вип. 3. — С. 10—12; *Його ж.* Повстанська співанка-хроніка з південного Закарпаття // *Літопис червоної калини*. — 1993. — № 3—4. — С. 24—26; *Його ж.* Колядки про повстанців // *Армія України*. — 1992. — 14 січня; *Його ж.* Василь Прийма — “Чорногора” // *Шлях перемоги*. — 1994. — 1—8 січня; *Його ж.* Реальні герої повстанських пісень // *Духовна культура України: якій їй бути завтра*. — Луцьк, 1993. — С. 9—11; *Його ж.* Степан Бандера в українському пісенному фольклорі // *Українські проблеми*. — 1995. — № 2. — С. 109—114; *Його ж.* Повстанська боротьба ОУН і УПА проти гітлерівців у пісенному фольклорі українців // *Визвольний шлях*. — 1995. — Кн. 9 (570). — С. 1123—1133.
- ¹⁴ Післяслово // Літопис УПА. — Т. 12. — С. 116.
- ¹⁵ *Донцов Д.* “Співаник УПА” — універсал нової України. — С. 33.
- ¹⁶ *Там само*. — С. 34.
- ¹⁷ *Там само*. — С. 33.
- ¹⁸ “Ми славим правду, Бога, новий світ” // *Визвольний шлях*. — 1962. — Кн. 10/104 (178). — С. 1027—1030.
- ¹⁹ *Там само*. — С. 1027.
- ²⁰ “Ми славим правду, Бога, новий світ”. — С. 1030.
- ²¹ Лицарі волі. — С. 111—117.
- ²² Повстанські пісні. — С. 74—76.
- ²³ Лицарям волі. — С. 111—112.
- ²⁴ Веде нас у бій борців упавших слава: Українські повстанські пісні 1940—1960-х років. — Львів, 1995. — Випуск 1-й. — 65 с.
- ²⁵ Пісні УПА. — Рогатин, 1994. — 48 с.
- ²⁶ Борці за волю України: Співаник з нотами. — С. 12—13.
- ²⁷ *Правдюк О.* Нові записи повстанських пісень. — С. 51—52.
- ²⁸ *Бервецький З.* І скажем правду в очі всім... — С. 1—40; *Його ж.* А ми туго червону калину. — С. 42; *Пастушенко А.* Ми йшли до бою. — С. 5; Пісні визвольної боротьби // *Щедрик: Дитячий універсальник для родинного і шкільного читання / Укладач Петро Черемський*. — Харків, 1994. — Кн. 1. — С. 240, 243.